

مروری بر سیر آثار سفالین دوره سلجوقی و معرفی تعدادی از آثار این دوره در موزه ملت هنگامه جعفر نیاورانی

سفالینه های دوران سلجوقیان از جمله آثار با ارزش هنری و فرهنگی باقی مانده از آن دوران میباشد که در نبود اسناد مکتوب مصور، تصویری گویا از چگونگی نگارگری ایران آن زمان ارائه می نماید. تنوع آثار سفالی چه از نظر چگونگی ساخت اشیاء و چه از نظر تزئین و شکل آنها، بسیار قابل توجه می باشد. رونق دوباره شیوه های کهن و استفاده مجدد از تجربیات گذشتگان و همچنین ابداع و نوآوری در ساخته های سفالی، نشان از اهمیت و توجه تولید کنندگان، مصرف کنندگان و حامیان این هنر دارد. سفال های بدون لعاب، تکرنگ، نقش کنده، لعاب پاشیده، قالب زده، مشبک بدل چینی، زرین فام و مینایی که با اسلوب های زیر رنگی و رو رنگی تزئین شده اند نمونه های درخشانی را در تاریخ سفالگری ایران ارائه می نماید.

جام ها، پیاله ها، ابریق ها، کوزه ها، قح ها بشقاب ها و ..... از ساخته های سفالی آن دوران میباشد، بخشی از این سفالینه ها تنها با یک روش ساخت و بخشی دیگر با ترکیب چند روش و لعاب های گوناگون شکل یافته است.

در بعضی از آثار سفالی این دوران تاثیر هنر سفالگری چین نیز دیده می شود. از میان تمامی شیوه های ساخت در آن دوران، دو شیوه زرین فام و مینایی رواج فراوانی می یابد و این دو روش، از شاخصه های هنر سفالگری دوران سلجوقیان می باشد.

زیبایی اشکال ارتباط با کار برد این اشیاء دارد و لطافت نقوش آنها که شباهت بسیاری به آثار نگارگری اواخر این دوران چون تصاویر نسخ خطی "ورقه و گلش" دارد. چنانکه اشاره شد در غیاب آثار تصویری نسخ خطی، به خوبی نشان دهنده چگونگی سبک و سیاق نگارگری ایران در سده های پنجم و ششم هجری قمری / یازدهم و دوازدهم میلادی می باشد.

تاریخچه سفالگری دوران سلجوقیان

مقدار سفال های شکسته نمودار آن است که ظرف های سفالین را تنها برای بزرگان بومی نمی ساختند بلکه جامعه بزرگتری را در نظر داشتند که شامل بازرگانان و طبقه میانه شهری می گشت. این نتیجه گیری از آنجا حاصل می شود که بیشتر ظرف ها با خط و نقش مرغ و طرحهای تزئین شده است که ملایم با ذوق بزرگان کهن نبود بلکه بیشتر به طبقه مانده جامعه اسلامی می خورد.

سلاطین و حکام سلجوقی پس از گرویدن به اسلام، همراه با دگرگون ساختن ساختار سیاسی ایران حامیان عمده هنر نیز شدند. در این دوره ترقیات چشمگیری در زمینه، معماری صورت پذیرفت. "سلجوقیان نه فقط سازندگانی برجسته بلکه حامیان بزرگ هنرهای کوچک نیز بودند". قبل از فتح ایران به دست سلجوقیان، آنان صنعت و معماران را از تمدن های غزنویان و سامانیان آموخته بودند.

چنانکه اشاره شد سلاطین سلجوقی خود را حامی و مشوق هنر و صنعت قرار داده و برخی از مهمترین شاهکارهای فنی و معماری ایران در طی یک قرن سلطه و حکومت آنان بوجود آمد. آنان هنرمندان و صاحبان حرفه را در دربارها و مقر حکومت خود در مرو، نیشابور، هرات، ری و اصفهان گرد آوردند و بهترین سفالینه ها در دوره حکومت ایشان ساخته شد.

تنوع بسیار کمی و کیفی آثار سفالی دوران سلجوقی، این دوران را یکی از ادوار درخشان سفالگری ایران معرفی می نمایند. هنر سفالگری در این زمان یکی از صنایع ملی بوده و در بیشتر از پنجاه شهر رواج داشته است.

"در این دوران ساختن ظروف مینایی، زرین فام، شبه چینی، بدون لعاب، یکرنگ، مشبک، لعاب پاشیده رواج کامل یافت و بسیاری از طرح های قبل از ایشان توسط آنها تکمیل گردید". چنانکه اشاره گردید، گوناگونی روشهای سفالگری و در کنار آن کیفیت بالای اشیاء سفالین ساخته شده از مشخصه های سفالگری عهد سلجوقی می باشد و آثار مختلف بدست آمده از نواحی گوناگون تحت سلطه این قوم گواهی این مدعی است.

مواد اولیه و چگونگی ساخت اشیاء سفالین در دوران سلجوقیان

از آنجائیکه یکی از جهات لازمه رشد و توسعه هر صنعتی وجود مواد اولیه آن صنعت و دانش بهره برداری از آن مواد می باشد، در این بخش ابتدا به چگونگی ساخت اشیاء سفالی و مواد اولیه آن ها در آن دوران مختصراً اشاره می گردد.

در ایران به سبب وسعت جغرافیایی و تنوع منابع زمین شناسی، انواع مختلفی از معادن خاک رس وجود دارد هر منطقه دارای نسبت های مختلفی از مواد کانی در خاک می باشد و این تفاوت سبب ایجاد رنگ ها و کیفیت های مختلفی از نظر فنی می گردد که در ساختن ظروف و اشیاء سفالی باید مورد توجه قرار گیرد.

بطور مثال خاک نواحی شمال ایران در حاشیه جنوبی دریای خزر به علت داشتن ترکیبات آهن قرمز رنگ است که پس از پختن سفال به رنگ نارنجی روشن دیده می شود .
از گذشته های دور سفالگران ایرانی به اینگونه مسائل آگاهی داشتند ، چنانکه در آثار به جای مانده از ایشان میتوان انتخاب مناسب خاک را در رابطه با شئی ساخته شده رویت نمود .
هر شئی سفالی چهار مرحله : ۱- آماده سازی گل ۲- شکل دادن به آن ۳- تزئین ۴- حرارت دادن رامی باید طی نماید تا به شکل نهایی خود درآید .

ابتدا به چگونگی عمل آوری گل که اصلی ترین ماده ساخت سفالینه ها میباشد می پردازیم . کارگاه های سفالگری همواره در نزدیکی معادن خاک رس بوجود می آیند ، زیرا حمل خاک از مناطق دیگر مقرون به صرفه نمی باشد . پس از آوردن خاک به کارگاه برای جدا نمودن دانه های شن و ماسه ، آن را در حوضچه های کوچکی که محتوی آب می باشد میریزند تا به صورت دوغاب در آید و دانه های شن و ماسه که سنگین تر می باشد ته نشین گردد . دوغاب حاصله از سوراخی که مقداری از کف حوضچه بالاتر است به داخل حوضچه دیگری که بزرگتر است ، هدایت می شود . با تبخیر آب ، دوغاب در این حوضچه سفت می گردد . در این حالت گل حاصل شده را یا بلا فاصله جهت مصرف آماده می نمایند و یا برای مصرف زمستانه به صورت قطعات مکعبی شکل بریده و نگهداری می نمایند .

سفالگران دوره سلجوقی از سه تکنیک عمده جهت ساختن اشیاء سفالی استفاده میکردند :

- ۱- ساخت دستی
  - ۲- استفاده از چرخ کوزه گری
  - ۳- ریخته گری و شکل دادن به گل رس در قالب
- در روش سفالگری دستی ظرف های مورد نظر را از طریق فنیله کاری درست می کردند ، برای این منظور حلقه هایی از گل رس را روی هم قرار می دادند تا به شکل یک استوانه در آید ف سپس دیواره های استوانه را حالت داده و به شکل دلخواه در می آوردند و در نهایت صاف و هموار می نمودند .
روش فنیله کاری عمدتاً در ساخت ظروف بزرگی چون خمره ها و با تنور های نانوایی مورد استفاده قرار می گرفت .

در بعضی از اشیاء روش فنیله کاری را با روش چرخکاری توأم می نموده اند. چرخ سفالگری عبارت از نوعی صفحه مدور سنگین است که به جای رکاب به کار می رود و به وسیله ضربه های لگد مانند پا به چرخش درمی آید.

برای چرخکاری، توده ای از گل رس ورز داده شده را در مرکز صفحه چرخان بالایی قرارداده و سوراخی در آن به وجود می آورند. سپس کوزه گر در همان حال که با ضربه های پای خود صفحه زیرین را به چرخش در می آورد، با مهارت و چیره دستی دست های خود توده گل چرخان را به تدریج به صورت شئی مورد نظر خود شکل می دهد.

در روش ریخته گری و شکل دادن گل رس در قالب، محصولات ساخته شده به دو طریق عمده شکل می یابند که استفاده از قالب در هر دو طریقه لازم و به ضروری می باشد: ۱- استفاده از خمیر گل ۲- استفاده از دوغاب گل

۱) جهت استفاده از خمیر گل، گل رس را به شکل خمیری که جهت کارچرخ مناسب باشد آماده می نمایند. پس آن را با وردنه به شکل سطح صاف و یکنواختی درآورده و با فشار دست گل را در داخل قطعات قالب قرار می دهند.

سپس با تکه ای پارچه خیس آن را صاف نموده و اضافات را که از قالب بیرون آمده می برند. قطعات مختلف قالب را با این روش پرنموده و آن ها را با یکدیگر متصل می نمایند.

پس از مدتی که گل رطوبت خود را ازدست داد. آن را از قالب بیرون می آورند. چنانچه قالب تزئیناتی دربرداشته باشد. تزئینات آن عیناً بر سطح بیرونی طرف قالب گیری شده منتقل می گردد.

۲) روش ریخته گری و یا استفاده از دوغاب گل روشی نسبتاً تازه بوده است. برای این منظور قالب متخلخلی را با دوغاب خاک رس پرمی کردند. به سبب متخلخل بودن دیواره های قالب. آب دوغاب به تدریج از طریق خلل وفرج قالب به خارج می تراود پس از مدتی دوغاب در داخل قالب قشر متناسبی را به وجود می آورد. سپس دوغاب اضافی را از قالب بیرون ریخته و کمی صبر می نمودند تا این قشر گل که خود ظرف محسوب می شود سخت گردد. لایه سخت شده گل رس به علت از دست دادن آب و رطوبت خود، خشک و کوچک می شود و در نهایت از

دیواره قالب فاصله می گیرد. سرانجام ظرفی را که بدین ترتیب شکل گرفته شده است را از قالب بیرون آورده و برای مرحله بعدی آماده می نمودند.

ظروف ساخته شده را در کوره هایی که عمدتاً با ذغال چوب، گیاهان صحرايي و یا سوخت هایی نظیر تپاله شترهاک مورد نظرايجاد می نمود قرار می دادند.

کوره های صنعتگران سلجوقی به طورعموم در منازل مسکونی قرارداداشته است. درواقع استادان کاشیکار و سفالگر برای مراقبت شبانه روزی از حاصل کارخود، کارگاهها را درمنزل شخصی خود می ساختند و از یک یا دو گودال به عنوان مخزن استفاده می کردند. درجه حرارت لازم برای پختن اینگونه سفالینه ها بین ۸۵۰ تا ۱۱۰۰ درجه سانتی گراد می باشد. شی پخته شده دراین دما به علت از دست دادن رطوبت و ذوب تدریجی رس و درنتیجه ادغام شدن این ذرات با یکدیگر سخت و محکم می شود دراین مرحله به شی پخته شده " خام پخت " می گویند. سفال خام پخت را می توان درهمین درهمین مرحله نیزمورد استفاده قرارداد. اینگونه سفال ها را اصطلاحا کوزه یا ظرف گلی می گویند. درمرحله بعد می توان روی ظروف خام پخت را با رنگ ها و موادی که لعاب نامیده می شود پوشاند و برای بار دوم در کوره قرار داد تا رنگ ها نیز سخت و محکم گردد.

لعابها به دوگونه عمده : ۱- لعابهای قلیایی ۲- لعابهای سربی تقسیم می گردد . لعاب های قلیایی دارای موادی چون سدیم ف پتاسیم ، لیتیم ، ... هستند . اینگونه لعاب ها از قدیم در تمدن های مصر ، ایران و بین النهرین تا به امروز جهت تزئین سفالینه ها مورد استفاده قرار گرفته اند . لعاب های سربی دارای اکسید سرب یا لیتاژ می باشند که این لعاب ها به علت سمی بودن در ظروف غذا خوری مورد استفاده قرار نمی گیرند .

در دوران سلجوقی لعاب را به دو روش بر روی اشیاء منتقل مینمودند .

۱- روش غوطه وری

۲- روش نقاشی

۱- روش غوطه وری: که اکثرا جهت رنگ آمیزی ظروف پیکرنگ اعمال می گردید، بدین طریق صورت می گرفته است که بعد ازآنکه مقدارمورد نیاز لعاب را جهت رنگ آمیزی از ظرفی بزرگ آماده می نموده اند، شی موردنظر را در آن غوطه ور می ساختند و بیرون می آوردند.

۲- روش نقاشی: درروش دوم با استفاده از قلم مو، رنگ و یا رنگ های مختلف را برنواحی و مواضع موردنظر قرار می دادند. بدیهی است که با تنوع رنگ ها و اختلاف دمای پختن رنگ ها در ظروف چند رنگ گاه شی مربوطه چندین بار در کوره قرار می گرفته است، تا رنگ ها درهم ادغام نشده و یا از بدنه ظرف سرازیر نگردد.

تزئین نقاشی برروی سفالینه ها به دو صورت انجام پذیرفته است: که **رو رنگی** یا **رو لعابی** و **زیررنگی** یا **زیرلعابی** نامیده می شود.

اگررنگ با مقدار کمی لعاب بی رنگ، آب و چسب مخلوط شود، ترکیبی شبیه به آبرنگ به وجود می آید که با آن می توان برروی ظروف و اشیاء سفالی به وسیله قلم مو نقاشی نمود. حال آنکه اگرروی این ظروف نقاشی شده را با یک لعاب شیشه ای بی رنگ و یا شفاف بپوشانیم، پس از کوره رفتن، این نقوش از زیرلعاب شیشه ای شفاف نمایان می شود. این نوع نقاشی را **زیررنگی و یا زیرلعابی** گویند.

نقاشی رولعابی به دو روش نقاشی بر روی لعاب خام و نقاشی بر روی لعاب پخته انجام می گیرد. بخشی از سفالینه های دوران سلجوقی تنها با یک روش ساخت و یک نوع لعاب ساخته شده اند و بخش دیگری از ترکیب چند روش ساخت و لعاب های گوناگون می باشد. دراین دوران از نقطه نظر مصرف، کیفیت و زیبایی، گاهی لعاب و زمانی بدنه شی اهمیت بیشتری می یابد.

در ادامه بررسی چگونگی رنگ آمیزی و تزئین رنگی سفالینه های دوران سلجوقی محوردسته بندی آن ها قرارگرفته است.

" سفال بدون لعاب "

سفالینه های بدون لعاب چنانکه قبلا گفته شد تنها مرحله اولیه پختن گل را طی کرده اند که به آن ها خام پخت گفته می شود. سفال های بدون لعاب در زمان سلجوقیان و جانشینان آن ها ازهمان طرح تزئینی عالی که از صفات سفال های لعاب دار می باشد برخوردارند. اینگونه سفالینه ها دارای تزئینات نقش برجسته بوده که بدون رنگ و تنها با ارزش های بصری سیاه و روشن و برمبنای خصلت حجمی تزئین یافته اند. رنگ این گونه اشیاء نخودی، کرم ویا قرمز نارنجی می باشد.

این سفالینه ها با سه روش تزئین یافته اند:
درروش اول: با استفاده از مهرهای چوبی که نقش موردنظر در آن ها حک گردیده است، بر روی گل مربوط فشارآورده و نقش روی مهر را به بدنه ظرف منتقل می نمایند. این روش قدیمی است و تنها تعداد کمی سفال تزئینی یافته با این تکنیک از دوران سلجوقی باقی مانده است.

"روش دوم: (نقش افزوده) که برای مزین کردن کوزه ها و ظروف بزرگ مورد استفاده قرار می گرفت عبارت از اضافه نمودن اشکال گلی بر روی بدنه ظروف بوده است. در این روش خمیرنازکی از گل رس را از سوراخ کیسه ای که با گل دوغاب مانندی پر شده، با فشار به شکل خطوط ماریچ بر روی ظرفی که بدنه آن هنوز خشک نشده است می نهادند. به همان صورت که امروزه قنادی ها خامه را بر روی شیرینی می ریزند."
"روش سوم: تزئین به وسیله قالب گیری می باشد که جایگزین روش قدیمی مهر زدن گشته است این روش دارای دقت و ظرافت بالایی است و اشکال هندسی، گیاهی، و خط نگاره ها را به خوبی نشان می دهد."

"کوزه هایی که نقوش آن ها قالبی می باشد از دو قسمت به هم چسبیده تشکیل شده اند به سفالگر این امکان را می دادند که باترکیب چند قالب، کوزه هایی متنوع بسازند. تعدادی از این گونه ظروف در نیشابور و سامره به دست آمده است."

سفال بدون لعاب اوائل دوره اسلامی از لحاظ شکل و تزئین، اسلوب دوره ساسانی را ادامه داده و شامل کوزه های بزرگ و کوچک و ابرق است که در نقاط مختلف عراق، سوریه و ایران پیدا شده. تزئین این نوع ظروف به چند طریق انجام می یافت. ساده ترین آن ها حک خطوط موازی و منحنی و تعبیرات ساده نباتی بود. قطعاتی از این نوع سفال در مدائن و سامره و نیشابور به دست آمده. سفالینه هایی که به وسیله مهر تزئین یافته اند دارای اشکال انسانی، حیوانی و خط نگاره های کوفی می باشند. گروه دیگر ظروفی می باشند که به وسیله قالب گیری ساخته شده اند و شامل نقوش هندسی و گیاه ساده می گردند. به طور کلی ظروف بدون لعاب قرن ۴ هجری قمری/ ۹ میلادی از ظروف همانند خود در قرون ۵، ۶ هجری قمری / ۱۱، ۱۲ میلادی ساده تر می باشند.

"بعضی از ظروف به وسیله نقوش افزودنی و با روش بارپوتین و همچنین حکاکی، تواما ساخته شده اند."
"سفالینه های بدون لعاب که با روش ساسانی ساخته و تزئین شده اند تا سده دوم هجری قمری / ۸ میلادی رواج داشته و تا سده ۶ هجری قمری / ۱۲ میلادی به صورت ظروف آشپزخانه و ذخیره سازی چون سبو، و خم استفاده می گردید."

در دوره سلجوقی نقوش تزئینی شامل اشکال هندسی، مانند لوزی ها، اشکال پولک مانند و ترک دار و همچنین نوارهای تزئینی زنجیرمانند می باشد. تزئینات خط نگاری اکثرا عبارت از خطوط کوفی می باشد که به صورت نوارهایی در بالا و یا بر قسمت میانی بدنه ظروف قرار داد و دارای زمینه ای از اسلیمی ها و اشکال گیاهی نیز می باشد.

در بعضی از نمونه ها تزئین گیاهی با خط نگاره ها عجین گشته است. پرندگان بیشترین نقش مایه تزئینات جانوری می باشند که بر بستری از خطوط ماریچی و منحنی های اسلیمی گل و برگ قراردارند. اشکال گیاهی شامل نوارهای اسلیمی گل و برگ دارو فرم های برگ تجلی می باشد که با تکرار قرینه ای و به شکل مثبت و منفی سطح خارجی ظروف را می پوشانند و در بیشتر موارد چنانکه اشاره شد نقش زمینه را بر روی سایر طرح ها ایفا می کند. این گونه نقوش در بعضی از نمونه ها مثبت کاری شده اند. در ابتدا مناظری از گل و گیاه و یا صورحیوانات و در قسمت بالا و پائین بدنه ظروف نقش می شده است.

حال آنکه "آثاری که قدمت کمتری دارند، با نقوش هندسی، کتیبه هایی به خط کوفی یا نسخ و طرح های گل و برگ اسلیمی آذین شده اند. به جز چهارپایان و پرندگان، حتی گاهی نقوش انسانی نیز بر اینگونه آثار دیده می شود."

کهن ترین کوزه سفالی بدون لعاب دوره سلجوقی از کاشان به دست آمده و محل تزئین آن بر بدنه ظرف و در دو نوازی قرار گرفته است که گرداگرد ظرف کشیده شده است. نوار بالایی مابین دو رشته کم عرض اسلیمی منطقه نسبتا عربی را اشغال می نماید که نقوش گیاهی زمینه آن را تشکیل می دهد و کتیبه ای به خط نسخ متوسط بر روی آن حک شده است.

رایج ترین شکل اشیاء سفالی بدون لعاب در دوران سلجوقی به جز کاسه ها، پیاله، جام و ابرق، کوزه های بزرگ و کوچک می باشند که گردنی استوانه، بدنه ای گرد، دسته ای صاف و پایه ای کوتاه دارند. محل تزئین گاهی در گردن ظرف و گاهی بر روی بدنه و گاهی نیز به هر دو قسمت می باشد.

"نقاشی زیرلعابی"

سفال سازان از اواخر قرن ۶ هجری قمری / ۱۲ میلادی با تکنیک نقاشی زیرلعاب که اغلب با روش های دیگر نیز ترکیب می شد آشنایی داشتند. در این روش سفالگر پس از رنگ آمیزی زمینه سفال و انجام

نقاشی بر روی آن، با لایه نازکی از لعاب شیشه ای شفاف رنگی، ویا بی رنگ تمام سطح سفال را می پوشاند لعاب شفاف در واقع عمل نگهداری و تثبیت رنگ های زیرین و جلا بخشیدن به اثر را به عهده دارد.

"سفالینه های یکرنگ"

ظروف یکرنگ لعابی در دوران سلجوقی مورد تقاضا و استفاده گسترده ای بود. رنگ این گروه از سفالینه ها، آبی، فیروزه ای، سبز، ارغوانی و یا سفید می باشد. تزئینات ظروف یکرنگ چه به صورت حکاکی و چه به صورت قالب گیری، معمولا با ارتفاع کم و اختلاف سطح اندکی از زمینه ظرف ساخته شده است. نقوش هندسی، اسلیمی ها، تقسیمات چهاربخشی زمینه با پرندگان و گل ها و یا تصاویراز حیوانات چون خرگوش، گوزن، شیر و پرندگان نظیر: مرغابی، شاهین، خروس، کبوتر، اردک و عقاب و موجودات افسانه ای مانند ابوالهل سیمرغ، گریفین و همچنین خطوط کوفی با انواع تزئینات مربوط به آن، از زمره نقشه هایی حاصل این گروه از سفالینه ها می باشند.

"نقاشی روی لعاب"

نقاشی رولعابی بر روی لعاب خام یا پخته صورت می گیرد.

الف: نقاشی بر روی لعاب خام

در این نوع نقاشی که در اروپا ماجولیکا نامیده می شود، ابتدا ظرف با لعاب سفید و یا هر لعاب روشن دیگری که کمی مات باشد پوشیده شده و سپس به وسیله قلم مو با لعاب رنگین بر روی آن نقاشی می شود. پس از انجام کار، شی مربوطه را در کوره گذاشته تا رنگ ها پخته شود.

ب: نقاشی روی لعاب پخته

این نوع نقاشی معمولا با لعاب هایی که درجه حرارت پخت آن ها پایین می باشد، صورت می گیرد. در این روش ابتدا بدنه ظرف به وسیله یک لعاب رنگین و یا سفید پوشانده شده و به کوره می رود. بعد از پخته شدن این لعاب، زمینه ای ثابت و مناسب برای نقاشی ایجاد می گردد. بعد از انجام نقاشی، ظرف مجددا به کوره برده می شود تا رنگ های نقاشی نیز پخته شوند اکثر ظروف چینی به طریقه نقاشی رو لعابی تزئین یافته اند.

" سفالینه های زرین فام"

سفال سازان سلجوقی تکنیک جلا دادن ظروف سفالی را احیا کردند. نخستین نمونه های این گونه آثار در بین النهرین سپس در مصر دوره فاطمی به دست آمده است، قدیمی ترین سفال زرین فام تاریخ دار متعلق به ایران که در شهر ری یافت شده دارای تاریخ ۵۷۴ هجری قمری / ۱۱۷۸ میلادی می باشد. یکی از علل رواج اینگونه آثار سفالی را در ایران، انقراض سلسله فاطمیون مصر و مهاجرت سفالگران آن دیار به ایران و خصوصا شهرری ذکر کرده اند. پراکندگی این روش، ایران، عراق، مصر و افریقه (تونس و طرابلس) را شامل می شده است. و زمانی که این شیوه وارد ایران شد از تحول و پیشرفت شگرفی برخوردار گردید. رنگ ظروف زرین فام در دوره سلجوقی بسیار متنوع است و درجات مختلفی از سبزلایی کم رنگ، قهوه ای تیره آبی، آبی فیروزه ای، زرد طلایی، قهوه ای مایل به زرد، مسی و بنفش (بر روی زمینه ای که اکثرا سفید بوده و جزئیات طرح را بهتر نشان می دهد) می باشد. این ظروف با تغییر نور، رنگ های گوناگون به خود گرفته و آن را منعکس می سازند. در این میان رنگ یاقوتی نیز به ندرت منعکس می گردد. تکنیک نقاشی روی لعاب زرین فام بر روی ظروفی که با روش های مختلف ساخته شده اند به کار می رفته است به جز ساوه، ری، کاشان و شوش از مراکز بزرگ و عمده تهیه ظروف زرین فام بوده اند.

" سفالینه های مینایی"

نوع دیگر نقاشی روی لعابی مینایی می باشد، وجه تسمیه این نام به علت قرار دادن رنگ های آبی و فیروزه ای در زمینه سفید طرح می باشد که همانند عمل میناکاری درخشان و زیباست. سفالینه هایی روی لعابی مینایی احتمالا ریشه در تولیدات اولیه نیشابور دارند که در تقلید از زرین فام با سفید کردن زمینه و پخت دوباره لعاب ها حاصل می شده است. " ساختن رنگ مینایی هنر ارزنده و پیشرفته ای بود و بستگی به مهارت سفال ساز داشت. پاره ای از مراکز معروف سفال سازی که در سایر کارها نامبردار بودند مثل نیشابور هیچگاه موفق نشدند رنگ مینایی بسازند اما سفال سازهای مزبور در تلاشی که برای به دست آوردن رنگ مینایی کردند فن جدیدی کشف کردند و آن رنگ زیرلعاب بود.

ظروف مینایی نیز شامل انواع تکنیک های ساخت چون نقش برجسته، قالب گیری، چرخ و غیره می باشد. این ظروف اغلب با محلولی از کلروز طلا که در کوره پخته و ثابت می شود، طلاکاری نیز شده اند. سفال مینایی در ری، کاشان و احتمالاً تبریز و سامره ساخته می شده است. اشیاء مینایی ری از محصولات مشابه آن ها در کاشان ظریفتر و مرغوب تر می باشد.

ظروف مینایی، اشیایی نقش دار با رنگ های گوناگون بوده اند. چنانکه اشاره شد طبقه متوسط در دوران سلجوقیان رغبت فراوانی به خرید آثار سفالین نشان میدادند و علاوه بر حمایت های دربار از هنرمندان تاثیر بسیاری در رشد و شکوفایی این هنر داشته است. سفالگران این دوران با تمامی شیوه های ساخت اشیاء سفالی اعم از روش دستی ف چرخ کاری و قالب گیری آشنا بوده اند و همواره در جستجوی روش های نو و بدیع در جهت ساخت اشکال و لعاب های جدید بوده اند که فراوانی و تنوع کمی و کیفی آثار بر جای مانده از آن دوران موید این مطلب میباشد.

در نهایت باید متذکر شد که تاثیر هنر سفالگری دوران سلجوقی تا چندین سده در ساخته های سفالی ایران دیده می شود.

آشنایی با برخی از آثار سفالین دوره سلجوقی موجود در موزه ملت

نام اثر : نعلبکی فیروزه ای
منطقه : گرگان
دوره سلجوقی

نام اثر : ابریق پایه دار فیروزه ای با تزیینات لاجوردی
منطقه : نیشابور - ری
دوره سلجوقی

نام اثر : کاسه پایه دار به رنگ کرم
منطقه : نیشابور
دوره سلجوقی

نام اثر : پارچ دسته دار با لعاب طلایی و سبز
منطقه : نیشابور
دوره سلجوقی

منابع :

- ❖ دیمانند ، س ، م ، راهنمای صنایع دستی اسلامی ، ترجمه عبدالله فریار، چاپ دوم تهران ، انتشارات علمی و فرهنگی ، ۱۳۶۵
- ❖ رفیعی ، لیلا ، سفال ایران ، چاپ اول ، تهران ، انتشارات پساوولی ، ۱۳۷۷
- ❖ سرافراز ، علی اکبر و فیروزمندی ، بهمن ، مجموعه دروس باستان شناسی و هنر ایران در دوران تاریخی ، چاپ اول ، تهران ، انتشارات جهاد دانشگاهی ، ۱۳۷۲
- ❖ کریمان ، حسین ، ری باستان ، جلد اول ، چاپ دوم ، تهران ، انتشارات دانشگاه ملی ایران ، ۱۳۵۴
- ❖ کیانی ، محمد یوسف ، شهرهای ایران ، جلد دوم ، چاپ اول ، تهران ، انتشارات جهاد دانشگاهی ، ۱۳۶۶
- ❖ محمد حسن ، ذکی ، تاریخ صنایع ایران ، ترجمه محمد علی خلیلی ، چاپ دوم ، انتشارات اقبال ، ۱۳۶۶
- ❖ وولف ، هانس ، ای ، صنایع دستی کهن ایران ، ترجمه سیروس ابراهیم زاده ، چاپ اول ، تهران ، انتشارات آموزش انقلاب اسلامی ، ۱۳۷۲
- ❖ ویلسون ، اوا ، طرح های اسلامی ، ترجمه محمد ریاضی ، چاپ اول ، تهران ، انتشارات سمت ، ۱۳۷۷